

Cengiz, Serpil (1998) "Pertev Naili Boratav'ın Bir Araya Getirdiği Nasreddin Hoca Fıkralarında Kadın". **Pertev Naili Boratav'a Armağan** içinde. Metin Turan (Haz.). Ankara: TC Kùltür Bakanlığı Yayınları.
(sayfa 123-153)

Pertev Naili Boratav'ın Bir Araya Getirdiği Nasreddin Hoca Fıkralarında Kadın

SERPİL CENGİZ*

"Folklor anlamak ve anlamayı yaratmak içindir."

Benjamin Botkin¹

*"Görülüyor ki derleme ve sınıflandırmaya dayalı olarak yapılan;
yüzey özelliklerinin gözlemlenmesi ile basit mekanizmalar ve
açık yorumlar yetersizdir; artık daha derin bir anlama için
gereçlere sahibiz."*

Linda Dégh²

Yaklaşık olarak 500 yıl önce yaşadığı düşünülen Nasreddin Hoca'nın gerçekten yaşamış olduğundan kuşku duyan araştırmacılar vardır (konuyla ilgili çeşitli savlar için bkz.: Başgöz 1997:26-27). Ancak yine de elimizde sayısı binlere varan Nasreddin Hoca anlatısı bulunmaktadır: "Nasreddin Hoca anlatıları dışında bir yerlerden yola çıkarak Nasreddin Hoca üstüne araştırma yapma konusundaki tüm girişimlere karşın, Nasreddin Hoca'ya ilişkin temel kaynağımızın bu anlatılar olduğunu yadsıyamayız" (Karabaş 1996:169). Bir fıkra kişisi olarak Nasreddin Hoca, gerçek Nasreddin Hoca'ya tamamıyla ya da kimi yönleriyle dayanıyor olabilir; ama burada önemli olan Nasreddin Hoca fıkralarının halk tarafından sürekli anlatılarak yaşatılıyor olmasıdır. Zaten sayısı binleri³ bulan Nasreddin Hoca anlatıları topluca değerlendirildiğinde bunların yüzyıllar boyunca *dil*, *biçim* ve *konular* bakımından ne kadar çok değiştiği (Başgöz 1997:25), başka bir deyişle aslında halk tarafından her zaman nasıl sürekli üretildiği kolaylıkla kestirilebilir.⁴ Dolayısıyla *Nasreddin Hoca ile Türk fıkra kahramanı Nas-*

* A.Ü. DTCF Halk Bilimi Bölümü

reddin Hoca'nın aynı kişilik (Çotuksöken 1997:65) olmadığını ileri sürmek doğru bir çıkarsama yapmak olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, yaşadığı düşünülen Nasreddin Hoca'nın fıkraları değil, bir halk yaratısı olan "Nasreddin Hoca Fıkraları" aracılığıyla belli bir dönemin zihinsel coğrafyasındaki özel ve kamusal alan ayrımının kadının toplumdaki yerini nasıl belirlediği üzerine bir değerlendirme yapabilmektir.

Çalışmada ele alınan fıkralar Pertev Naili Boratav'ın *Nasreddin Hoca* (Ankara, 1996 Edebiyatçılar Derneği) adlı kitabından alınmıştır.

Bu fıkraların söylem alanlarındaki ortamların, özel alan/kamusal alan ikiliği (dikotomi) çerçevesinde ele alınarak kadının bu ortamlardaki durumunun tartışılabilmesi için öncelikle özel alan/kamusal alan kavramları açıklanmalıdır.

Özel ve kamusal alan ikiliğiyle ilgili tartışmalar Batı siyaset felsefesinin geleneksel yaklaşımıyla ele alınıp incelenirse konunun tarihsel bağlamının Antik dönem kent devletleri ve 18. yüzyıl sonrasındaki Batı dünyası ile sınırlandırılması gerekmektedir; çünkü kamusal alandan söz edildiğinde akla ilk gelen "ulusal meclisin muazzam salonları" ya da "daha küçük ölçekli yerel resmi binalar"dır; kamusal olan ise "bakanlara ve bakanlıklara, parlamentolara ve meclislere gönderme" yapmakta; "partiler ve baskı grupları, devlet hizmeti ve mahkemeler anlamına" gelmektedir (Phillips 1995:122). Geleneksel siyaset felsefesinde egemen olan anlayışa göre *özel alan* ise genel olarak evin sınırlarıyla belirtilen alandır. Ayrıca özel alan aile yaşamı ile çok yakın kişisel ilişkilerin alanı olarak mahremiyetle de özdeşleştirilmektedir. Bu çerçevede özel olan ev, aile yaşamı ve yakın ilişkileri belirtir/belirlerken, kamusal olan "siyasetle ilgili olarak konuşulup, tartışılan eleştirelilik alanı"dır (Alankuş-Kural 1995:28). *Kamusal alan* tartışmaları asıl olarak burjuva kamusalılığı çerçevesinde yapıyorsa da aslında özel alan/kamusal alan ayrımı her toplum için belli ölçülerde söz konusudur. Arendt "Anlamını büyük ölçüde yitirmiş ve yerlemi tümüyle değişmiş olmakla birlikte özel ve kamu arasındaki böyle bir ayrım"ın "Ortaçağ'da bile bir ölçüde sözkonusu" olduğunu söylemektedir (Arendt 1994:54). Günümüzdeki özel alan ile kamusal alan arasındaki geleneksel ayrım Antik dönemdeki yapılanmaya dayanmaktadır. Antik dönemde özel alan aile yaşamı ve kölelerle sınırlıdır: "Özel alan, (Yunanca) adı itibarıyla da eve bağlıdır (...) Hayatın yeniden üretimi, kölelerin çalışması, kadınların hizmeti, doğum ve ölüm oikos despotluğunun şemsiyesi altında cereyan eder" (Habermas 1997:60). Sonuç olarak Antik dönemdeki özel alan kavrayışı ve kamu modeli günümüze kadar geçerliliğini koruyarak gelmiştir (Habermas 1997:61) denilebilir.

Çok basit olarak ifade edilecek olursa *özel alan* ev, aile ve çok yakın

ilişkilerden oluşan ağın adıyla; kamusal alan, özel alanın dışında kalan, yani bir bakıma "en belirgin-özelliği 'herkese açık' " olmak (Aydın 1998:106) olan bütünlüğün adıdır. Öte yandan bu ikiliğin getirdiği sorunlar basit bir tanımlamayla da çözümlenememektedir, çünkü bu kavramların her durum/ortam için geçerli tanımları bulunmamaktadır. Bu nedenle de "özel alan-kamusal alan ayrımı feminist kuramın önemli eleştiri alanlarından biri" olmuştur (Sancar Üşür 1997:25). Özel alan ya da başka bir deyişle mahremiyet, doğal veya siyaset dışı bir olgu değildir: Bir etkinliğin veya etkinlik alanının mahrem olarak tanımlanması gücün, malın/mülkün ve çıkarların ırk, cinsiyet, sınıf bakımından ayrılmasını desteklemekte ve siyasal iktidar ile özerklik için bir sav oluşturmaktadır (Ackelsberg ile Lyndon Shanley 1996: 213). Bu oluşum içinde özel alan yeniden üretimin gerçekleştirildiği alandır, başka bir deyişle özel alan "türün sürekliliğinin yanında bireysel bekaya, yaşamın zorunluluklarına hal çarelerinin bulunduğu ve sağlama alındığı" bir alandır (Arendt 1994:103). Özel alanın geleneksel kavranışında "her evin bir tek yöneticisi vardır" (Aristoteles 1983:16), o da o evin toplum içerisindeki temsilcisi olan erkektir. Bu durumda kadın için özel alanın anlamı bellidir: Evlilik, annelik, ev işleri vb. (Allen 1996:193). Bu biçimde "kamusal ile özel alanlar arasında ayırım yapma tarzı, kadınları ve tipik olarak kadınlara ait görülen işleri, çocuk bakımı, hasta ve yaşlıların bakımı gibi etkinlikleri 'özel' alana" hapsetmektedir (Benhabib 1996:253). Nasreddin Hoca fıkralarında görece katı bir biçimde sınırları çizilen özel alan ile kamusal alanın sınırları toplum içindeki cinsiyete dayalı işbölümünün de nasıl işlediğini göstermektedir. Cinsiyete dayalı işbölümünün bir uzantısı olarak da fıkralarda kadınların toplum içindeki yeri/konumu ile toplumun kadından beklentileri kimi zaman açıkça kimi zaman da örtük olarak dile getirilmektedir.

Nasreddin Hoca'da (1996) bir araya getirilen 594 fıkra 16., 17. ve 18. yüzyıllardan kalma yazmalardan alınmıştır. Boratav'ın (1996) kitabında yer alan bu 594 fıkra arasında kadının yalnızca birkaç sözcükle/bir tümceyle anıldığı veya kadının eyleyerek ya da konuşarak yer aldığı bütün fıkraların toplam sayısı 170'tir. Bu çalışmada söz konusu 170 fıkra kadının yeri üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

Bu değerlendirmede, öncelikle, ele alınan Nasreddin Hoca fıkralarında kadın(lar)ın hangi mekânlarda gösterildiğine ilişkin bir içerik çözümlemesi yapıldıktan sonra, bu mekânlarda kadın ve erkek arasında cinsiyete dayalı işbölümünün görünümü ile bu durumun sonuçları Nasreddin Hoca anlatıları çerçevesinde tartışılacaktır.

Nasreddin Hoca fıkralarında kadın(lar)ın bulunduğu mekânlar

Boratav'ın (1996) kitabındaki Nasreddin Hoca fıkralarında kadın (lar)dan bir biçimde söz eden 170 fıkrada mekânların sayısal dağılımı şöyledir:

Nasreddin Hoca fıkralarında kadın(lar)ın bulunduğu mekânlar	Fıkra sayısı
Ev	105
Belirsiz mekân	20
Pazar yeri	3
Düğün yapılan yer	2
Tarla/Bir ağacın altı	2
Çeşme	2
Irmak/Göl kenarı	5
Hamam	1
Cenaze	1
Yol	4
Kadından bir sözcük ya da tümceyle bahsedildiği için (<i>kadın açısından</i>) mekânın söz konusu olmadığı fıkralar	25

Bu 170 fıkranın 105'inde sözü edilen kadın (ki bu kadın çoğunlukla Hoca'nın karısıdır) evde gösterilmektedir. Bu nedenle Nasreddin Hoca fıkralarında ev içi yaşamla Hoca'nın karısının yaşamı iç içe geçmiş bir biçimde anlatıldığı görülmektedir.

Cinsiyete dayalı işbölümünde erkeğin ailenin gelirini sağlaması karşılığında kadına ev işlerini yapmak ve türün devamını sağlamak görevi düşmektedir (Arendt 1994:50). Nasreddin Hoca ile karısı arasındaki cinsiyete dayalı bu işbölümünün açıkça dile getirildiği fıkralardan biri şöyledir:

Kazârâ Hoca merhûmun hânesinde ateş zuhûr etmiş. Komşularından biri koşup Hoca'yı bulmuş: "Aman Efendi! Koş! Evin yanıyor. Kapıyı çaldım, çaldım; hiç ses, sadâ yok. Yetiş!" dedikte Hoca hiç telâş eseri göstermeyerek: "Vallahî birâder! Bizim hanımla ümûr-ı beytiyyeyi taksim eyledik. Şimdi pek râhatım. Ben hâricden kazanup getirmeyi der-uhde eyledim; umûr-ı dâhiliyyeye o bakar. Ne kadar zahmet ise, git, haremime haber ver. Ben o hûsusa karışmam." demiştir. (Fıkra no. 519)

Ailenin temel mekânı olarak ev, kadınların sürekli içinde bulunduğu/bulunması gereken yerdir. Kocanın evden bir nedenle uzaklaşması söz konusu olduğunda ise evde kadını denetim altında tutacak

birisi ya da birileri bırakılmak zorundadır:

Nasreddin Hoca bir gün 'Imâd ile gerü kurt avına gitmişler. Gece yabanda yatmışlar. Gece olıcak Hoca ayıtmış: "Hey 'Imâd! Karunı kime ismarladın?" demiş. 'Imâd ayıtmış ki: "Allaha ismarladım." demiş. Nasreddin Hoca ayıtmış: "Gökçek kimesneye ismarlamışsın. Eğer günde yüz kerre si.....lirse hiç birin bir kimesmeye demez." demiş. (Fıkra no. 41)

Her zaman kocasının ya da babasının evinin içinde olması gereken kadın eğer komşularının evine fazlaca gidip geliyorsa bu hiç hoş karşılanmaz. Sirman, bir köyde yaptığı alan çalışmasında çok gezen kadınların diğer köylüler tarafından nasıl hoş görülmediğini anlatmaktadır (Sirman 1995:255); çünkü, köylüler için, bir kadının evlere girip çıkarak çok gezmesiyle "namuslu olmaması" arasında anlamlı bir ilişki vardır. Hoca'nın karısının *komşu komşu* gezdiğinin anlatıldığı bir fıkrada da Hoca'ya karısının *münâsebetsiz kadınlarla düşüp kalktığı ihtâr* edilmektedir (fıkra no. 436). Konuyla ilgili başka bir fıkrada Nasreddin Hoca'nın gelininin çok gezmesinden duyduğu rahatsızlık anlatının söylem kipini oluşturmaktadır:

Nasreddin Hâce'ye ayıtdılar: "Senün gelinün gezegendür." dediler. "Eğer gezegen olsa bize de gelürdi." demiş. (Fıkra no. 188)

Nasreddin Hoca'nın karısı gibi kızının da *doğal yeri* evdir. Kadın "doğal olarak" olması gereken yerde değil de dışarıdaysa büyük olasılıkla toplumun onaylamadığı bir ilişki içindedir. Hoca'nın kızını evin dışında gördüğümüz fıkralardan birisinde kızı gelin olarak götürülmektedir (fıkra no. 482), diğerinde ise tarlada başka bir erkekle uygunsuz bir ilişki içindedir:

Nasreddin Hoca'nın bir tarlası varmış; dâyimâ yoklarmış. İttifâk bir gece varmış, beklemiş. Meğer kim kızımın bir herif oynaşı varmış. Meğer ol gelmiş. Kızıla oynaşırken oynaşı aydur, ayıtmış: "Gel, ben aygır olayım, sen kısarak ol." demiş. Kız dahi: "Hoş." demiş. oynaş dahi kişneyüp, aygırlanup kızın üzerine yörürken ittifâk gözi Nasreddin Hoca'ya düş olur; hemân döner gider. Kız dahi bir tutam hâsil eline almış: "Çüş, çüş!" deyü ardına düşmüş. Nasreddin Hoca aydur: "Kızım! Şunun gibi ak peserek, zerdâhi yivli, şeftâlu tüyli a.. koyup giden ahmak için bir tutam hâsıla gele mi?" demiş. Cevâb dahi tamâm oldı. (Fıkra no., 29)

Kadının yaşadığı eve misafir olarak erkek gelirse kadının kendi

evinde yaşam alanı daha da daraltılmaktadır: Çünkü kadının eve gelen erkeklerden kimlere görünüp kimlere görünmeyeceği de kurallarla belirlenmiştir:

Hoca'yı aldatarak bir çirkin kadın almışlardı. Sabahleyin Hoca giyinüp sokağa fırlayacağı esnâda nâzenin kırıtarak: "Efendil! Akrebânızın erkeklerinden hangilerine görünüp hangilerine görünmeyeceğim?" diyince Hoca: "Bana görünme de hangisine istersen görün". demişti. (Fıkra no. 466)

Alacaklısından kaçan Hoca, evine borcunu tahsile gelen alacaklısına karısının gereken yanıtı vermesini ister, ama karısına söylediği vechile kapı arkasından adamla konuşmasını ister (fıkra no. 518). Hoca'nın kapısı çalındığında karısı kapıyı hiç açmaz, kapu ardına gelüp konuşur (fıkra no. 2). Başka bir fıkrada da bir sipahi Sırp prensesi Mariça'nın akrabalarından olan karısını Hoca'nın yanına çağırdığında kadın yanlarına başını örterek gelir ve kocası Hoca'nın elini opmesini emreder (fıkra no. 558)

Fıkralarda kadın evin dışında ise ya hamamda, ya komşuda düğündedir. Bu yerlerde kadınlar erkeklerin bulunmadığı ayrı mekânlarda bir arada olmaktadırlar. Örneğin bir fıkrada Hoca'nın karısıyla katıldığı bir düğünde kadınların ayrı bir yerde eğlendikleri açıkça anlaşılmaktadır (fıkra no. 530). Bu tarz, bir cinsten insanların gruplaşmalarının olduğu yerler dışındaki bütün yerler kadının olağan koşullarda bulunmaması gereken yerlerdir; dolayısıyla anlatılan fıkrada kadın, evinin dışında değişik bir yerde bulunuyorsa, muhakkak kocası olmayan bir erkekle ilişkisinin olduğu/olacağı açıkça söylenmekte ya da anıştırılmaktadır:

Bir gün Hoca merhûm eşeğini gâ'ib eder. Arar, bulamayup: "Varayım, köyden taşra, kırdâ arayım." deyüp arar, arar... Bulamayup, gayrı -ihtiyâr adam- yorulup: Bir büyük çınar ağacına çıkup yüksekten eşeğe bakarım, görünür mi? Ve hem gölgede bir parça istirâhat eylerim." deyüp ağaca çıkar. Bakup otururken bakdı gördi ki bir adam bir 'avratı almış. Ağacın altına getürdi. Bakdı, gördü hem tenhâ ve hem gölge, hemân 'avratı alt edip işe meşghul oldu. Hoca kendü kendüye dedi ki: "Meş'ele çatallandı: Bakalım neye müncer olur?" der iken hemân 'avrat ol adama dedi ki: "benim vâlımdan hazz eyledin mi?" dedi. Hemân cevâb eyledi ki: "Ol kadar hazz eyledim iğne deliğinden Hindistan'ı seyr edeyorum." deyince hemân Hoca bunu işidüp yukarudan cevâb edüp: "Cânım adam! Bak, Hind taraflarında benim eşeğimi görebilir misin? Zirâ gâ'ibdür" deyince hemân herfdür bakdı, ağaçda adam var, hicâbından kaçdı. (Fıkra no. 325)

Evde kadının yaptığı işler

Temel yaşama alanı ev olan kadın(lar)ın cinsiyete dayalı işbölümüne dayalı olarak başlıca uğraşları ev işleri ve çocuk bakımındır. Nasreddin Hoca fıkralarında çoğunlukla evde gösterilen kadın(lar) ev içinde çeşitli ev işleri yaparken anlatılmaktadır: "Nasraddin Hoca'nun 'avratı ev süpürür" (fıkra no. 109); Hoca eve gittiğinde bir de bakmış ki "Ev süpürülmüş, aş pişmiş, minder salınmış..." (fıkra no. 111). Döşeğin serilmesi kaldırılması işinin de Hoca'nın karısına ait olduğu karısının "bir gece döşeği dam üstünde" bırakarak Hoca'yı kızdirmasından anlaşılmaktadır (fıkra no. 110). Başka bir fıkrada yoksul oldukları için iki yorganı olmayan Hoca'nın evinde yeteri kadar pamuk olsa karısının yatak yorgan yapabileceği söylenmektedir. (fıkra no. 545). Hoca'nın karısı ırmakta çamaşır yıkarken de görüldüğü gibi (fıkra no. 178, 187) başka kadınlar da ırmakta topluca çamaşır yıkarken görülmektedir⁵ (fıkra no. 16). Başka bir fıkrada bir büyük *tancara âteş üzerine konmuş*, kaynamaktadır; tencerede Hoca'nın karısı *iplik* kaynatmaktadır (fıkra no. 207). *On kulaç kuyudan su çıkarma* işini de Hoca'nın karısı yapmaktadır (fıkra no. 516).

Kimi fıkrada Hoca'nın ev işlerinde karısına yardım ettiği görülmektedir, fakat Hoca bütün bu işlere yardım etmek konusunda oldukça gönülsüzdür: Örneğin, yaptıkları anlaşmaya göre sahibi oldukları dananın otunu ve suyunu bir gün Hoca, bir gün de karısı verecektir, ama Hoca evine giren hırsızın bütün eşyasını çalması pahasına bu işten kurtulmaya çalışır (fıkra no. 267). Başka bir fıkrada da Hoca yemek dolabını karıncalardan temizleme işinden kaçmaya çalışmaktadır:

Hoca merhûmun yemek dolabına karıncalar üşmüş. Karı, Koca ayıklamaktan 'âciz kalmışlar. O esnâda Hoca âbdest alup öğle namâzını kılmış. aradan bir sâ't geçüp ikindiye kılmak üzere tekrâr âbdeste kıyâm etmiş. Haremi: "Efendi! Beş vakit için beş âbdest mi alınır?" diyince Hoca merhûm: "Sen o dolabın bir çâresine bakmazsan bir vakit için beş âbdest de aldığımız olacak." demiş. (Fıkra no. 516)

Cinsiyete dayalı işbölümünün olduğu toplumlarda kadının "temel görevi besleyip büyütme, mümkün olan en geniş anlamda aileyi besleme" olduğu için fıkralarda ev içindeki geleneksel işbölümüne uygun olarak yemek pişirme işinin de Hoca'nın karısına düştüğü görülmektedir. (Orbach 1998:29).

Dolayısıyla Nasreddin Hoca fıkralarında kadının yemek pişirdiği sıklıkla söylenmektedir. Örneğin, bir fıkrada Hoca Bey'e misafirliğe giderken götürmek için karısından *karmahelva* pişirmesini ister (fıkra no. 134); başka bir fıkrada bir Bey'e götürmek için karısına kaz pişirtir (fıkra no. 133). Hoca'nın annesi yoğurt çalmak için süt kaynatır (fıkra

no. 455). *Bayram gecesi zevcesi Hoca'nın sevdiği bir tatlıyı pişirir* (fıkra no. 513), başka bir gün pilav pişirir (fıkra no. 259), *tavada kaygana pişirir* (fıkra no. 316). Bir fıkrada Hoca karısının hazırladığı tavuk kızartmasını hiç kimseyle paylaşmaya yanaşmadan yemektir (fıkra no. 438). Hoca'nın üvey annesi bir fıkrada irili ufaklı balık pişirmektedir (fıkra no. 236).

Bazı fıkralarda Hoca'nın da yemek yapmayı denediği görülür, ama bu denemeler genellikle başarılı olmaz. Örneğin bir seferinde Hoca "kar ile ekmek yemesini" icad eder, sonunda kendisi de tadını beğenmez (fıkra no. 389). Başka bir fıkrada da Hoca birkaç senedir yemek istediği "lûzine helvâsi"ni bir türlü pişirip de yiyememiş olmaktan dert yanar (fıkra no. 527). Hoca, bir tanıdığının şakası yüzünden bildircinleri da pişirip yiyemez (fıkra no. 462).

Fıkralarda kadınla erkek arasındaki açık işbölümüne göre yemek yapmak Hoca'nın işi olmadığı için bu denemelerin sonu doğal olarak hüsrân olmaktadır:

Bir vakit Akşehir'e hapazan bir subaşı gelmiş: "herkes bildiği yemeğin ne yolda pişirildiğini yazsun da bir kitâb vücuda getirelim." diye memleketin vücûhuna söylemekle bu söz Hoca'ya aks etmiş. Hoca ertesi gün o zâtı görüp: "bu gece tâ be-sabâh düşündüm Hiç işidilmedik bir yemek keşf ettim. Gaayet basit, gaayet latif." deyüp. "Nedir?" dedikte: "bala sarımsağı batırup batırup yemek." dedi. Herif zihni boş bir adam olmağıla ve derhâl subaşı tesâdüf eylemesiyle: "Efendim! Bizim beldemizin çok görmüş, çok bilmiş, tuhaf-meşreb bir hocası var. Şöyle garib bir ta'âm ta'rîf etti." diye anlatır. Subaşı da ondan yüksek seviyyede bir adam olmadığından: "Acâyib!" deyüp hemân hânesine gidince akşam ta'âmında tecrübesini yapar. Bittabi' iğrenç bir şey olur. Herif buna hiddetlenüp sabahleyin bu ta'âmı rivâyet eden ma'rifetiyle divân odasına Hoca'yı celb eder. "Bal ile sarımsak yemeyi icâd eden sen misin?" demekle Hoca mahviyyetle: "Evet Efendim! Min gayr-ı had dâ'iniz." der. Emr eder. Sabahleyin, aç karnına Hoca'nın önüne koyarlar. Hoca sarımsağı bala batıkup çiğneyince ta'munun fenâliğinden nâşi gaayet 'acib bir suratla iki tarafına bakınır. Subaşı: "Ne bakıyorsun? İcâd ettiğin ta'âmı doya doya, 'âfiyyetle ye." demekle Hoca "Efendim! Sâdıksınız. Ancak dâ'iniz, bu icâdım bir nazariyyeden 'ibâret olup henüz tecrübesini yapmamıştım. Şimdi yaptım ammâ nazarisi 'amelisine uymadı." demekle bu nükteli i'tirâfından dolayı yakayı kurtarmıştır. (Fıkra no. 537)

Çocuk(ların) bakımı

Nasreddin Hoca fıkralarında çocukların -kimi fıkrada Hoca'nın kız(lar)ı, kimi fıkrada da oğlu olduğu belirtilmektedir- bakımını Hoca'nın karısının üstlendiği görülmektedir. Gerçi Hoca *eli mübarek olduğu için* yeni doğan oğlunun *göbeğini kesmekte* (fıkra no. 365), adını da kendi koymaktadır (fıkra no. 548), ama elimizdeki metinlerde Hoca'nın kendi çocuklarının bakılması/yetiştirilmesi ile ilgilenmediği de açıkça görülmektedir.

Fakat kimi zaman Hoca'nın karısının dışarıya çıkması gerektiğinde de çocuğa zorunlu olarak Hoca bakmaktadır. Ama, geleneksel işbölümünde çocuk bakımı annenin görevi olduğu için bu durum Hoca'nın hiç hoşuna gitmemekte; bu yüzden de duyduğu tepkiyi ve rahatsızlığı çok sert göstermektedir;

Nasreddin Hoca'ya bir gün 'avratı: "ben gelince şu oğlan avut" demiş, gitmiş. Bu gidicek oğlan ağlar. Hoca oğlanı dizi üstüne almış. Hoca'nun; oğlan üstüne işemiş. Hoca da oğlanun başına sıçmış: 'Avratı gelmiş. "Bre mağbun olacak! Nedür bu?" demiş. Hoca da ayıtmış: "Bire emcüğün s...diğüm! Şunun gibi oğlanda hakkımı koyayım mı?" demiş. (Fıkra no 76)

Çocuğa belli bir süre bakmak zorunda kalan Hoca bazen daha da sert bir biçimde tepkisini dile getirmektedir:

Nasreddin Hoca'ya bir gün 'avradı: "ben gelince şu oğlanı avut." demiş gitmiş. Bu gidecek oğlan ağlar. Görmüş ki olmaz, si..ini eline vermiş. Bu hinde 'avratı gelmiş. "Bre mağbun olacak! Nedür bu?" demiş. Hoca da ayıtmış: "Ye bire e..cüğün s..düğüm! Eline bıçak vereyin, elini mi kessin." demiş. (Fıkra no.78)

Başka bir fıkrada da Hoca oğlunu uyutmak için daha değişik bir yol bulur:

Nasreddin Hoca'nın 'avratı hammâma gider. "Hoca! Ben gelince oğlanı avut." demiş. 'Avrat hammâma gitdükleyin oğlan ağlar. İttifâk bir çanakda yoğurt varmış. Kalkup s...ini bulaşdurup oğlanun ağzına koyup yedirmiş. Oğlan ittifâkı râhat olup uyumuş. İttifâk 'avrat hammâmdan çıka gelür. 'Âferin hey koca!" demiş. Nasreddin Hoca ayıtmış: "E..cüğün s...diğüm! Ben ana sen gelince dokuz s.. yoğurt yedürüp dururın, demiş. Eğer sen dahı yesen sen de uyurdun." demiş. (Fıkra no. 46)

Çocuğunun bakımının kendisine bırakıldığı fıkralarda Hoca'nın gerçekten saldırganlaştığı ve bir iktidar simgesi olan *fallusu* kullanarak tepkisini gösterdiği görülmektedir: "Hoca böyle davranarak istemediği

bu analık görevinden duyduğu alınganlığı belirtir" ve tabii aslında "kadın rolü oynamaya karşı bir çeşit protestodur bu." (Başgöz 1997:32). Böylece fıkralarda, çocuk bakımının kesinlikle kadına ait bir iş olduğu vurgulanmaktadır.

Ev yaşamıyla kadın(lar)ın denetim altına alınması ve 'ikinci cins' olarak kadın(lar)

Özel-kamusal alan ikiliğinin yüzyıllara dayanan gelenekselliği içinde yaşandığı durumlarda özel alan olarak ev ve aile yaşamı, *beslenme ve türün devamının sağlandığı bir alandır*, başka bir deyişle *insanın gerçek anlamda bir beşerî varlık olmadığı, sadece insan-cinsi'nden [bir] hayvan türünün mensubu olarak varolduğu bir alandır* (Arendt 1994:69). Bu nedenle alanlar arası sıradüzende kamusal alan özel alandan daha üsttedir, dolayısıyla daha değerlidir.

Kadının yaşam alanının -genellikle- ev olması ve evde yaptığı bütün işler (yemek yapma, ev temizleme, çamaşır yıkama, çocuk büyütmeye vb.) kadının özel alanla özdeşleştirilmesine neden olmaktadır. Kamusal alana göre daha aşağı statüde görülen özel alana *hapsedilen* kadın, burada tam da erkek egemen kültürün istediği gibi biçimlendirilmektedir. Bir Nasreddin Hoca fıkrasında kadının, ancak ev yaşamıyla denetim altına alınabileceği açıkça şöyle anlatılmaktadır:

Komşularından, hayâsızlıkta meşhûr bir kadın bir gün Hoca'nın yanına gelüp: "Cânım Efendi! Şu benim deli kıza bir nefes mi edeceksin; muska mı vereceksin? Bir şey yap da biraz akıllansın. Her gün benimli pençe pençe; yapmadığı delilik yok. Handa ise bana dayak da atacak." diyince Hoca: "Hanım! Ona benim gibi ihtiyârın nefesi te'sir etmez. Benim nasihatımı dinlersen sen ona yiğirmiş beş, otuzyaşında gençce, dinçce nefesi, nefesi sağlam bir adam bul da ona hem hocalık eder, hem kocalık eder; ve â'ile gaa'ilesi, çoluk çocuk telâşesi onu muma döndürür; melek gibi olur." demiştir. (Fıkra no. 544)

Hoca'nın deyişiyle "â'ile gaa'ilesi, çoluk çocuk telâşesi"nin "muma döndürüp melek gibi yaptığı" kadının kocasının gözündeki değeri ne yazık ki oldukça düşüktür: Bütün bu ev işlerini yapan ve çocuklarına bakan kişi olarak Hoca'nın karısı kocasının gözünde cahil, bilgisiz ve aynı zamanda huysuz, geçimsiz bir kadındır.

Hoca bir gün karısıyla çekiştikten sonra sinirlenir ve kimseye nereye gittiğini söyleme gereği duymadan evin ardındaki kilere giderek günlerce herkesten habersiz orada kalır (fıkra no. 79). Hoca'nın bu kadar sinirlenmesine neden olan karısı, fıkralarda oldukça aksi ve su-ratsız biri olarak anlatılmaktadır:

Hoca merhûm ocak yakacak olmuş. Üfler üfler, yanmazmış. Hemân yukarı çıkup karısının hotozunu almış, başına giymiş; o hâl ile ocağa "püf!" diyince harlamış. Hoca: "Meğer ocak da benim gibi karıdan yılanmış." demiş. (Fıkra no. 491)

Hoca bir akşam yorgun, zihni durgun bir hâlde hânesine gelüp neş'elenmeğe muhtâc olduğu bir sırada zevcesini bermu'tâd kaşı çatık görünce: "Gülmezsün sen... Yine ne var bakalım? Mahzâ sizin ma'îşetiniz için akşama kadar çalıştığımızın mükâfâtı olmak üzere bakınız ne biçim bir vaz'iyetle karşılıyorsunuz." dedi. Kadın: "Allah, Allah!... Elbette bir sebebi var. Ahbâbımdan birinin tâzesi çocuk üzerine gidivermiş. Ona, başın sağ olsuna gittim. Daha yeni geldim. Anladın mı şimdi sebebinizi?" diyince Hoca: "Ben senin düğün evinden geldiğini de bilirim a!..." demiş. (Fıkra no. 470)

Hoca'nın karısı inatçıdır:

Meğer Nasreddin Hâce'nün karısı bir ulu suda çamaşır yurken ırmağa düştü. Hâce ol ırmağın yukarı başın arar. Bir kişi ayıtdı: "Ne ararsın?" Hâce ayıtdı: "Karıyı suya oldurdum, onu ararum." Ol âdem ayıtdı: "Suyun yukarusın arama, aşağısın ara." der. /Hâce/ "Benüm karım inatçıdır, yukarı gider." der. (Fıkra no. 187)

Hoca'nın karısı yeri geldiğinde Hoca'ya eziyet de etmektedir:

Bir gün Hoca'nın karısı Hoca'ya cefâ kasd edüp çorbayı ziyâde kaynadup, şöyle ki yiyeenin boğazı derisin soyar, ortaya getürmüş. İttifak karı ıssılığın unutmuş; evvel kaşık ile sömürmüş. Acısından gözlerinden yaş gelmiş. Hoca: "N'oldun karı? Yohsa çorba ısıcak mı?" demiş. Karı: "Hayır, Anam merhûm çorbayı pek severdi. Ol hâturıma geldi, ağlarım." demiş. Hoca da gerçek sanup çorbadan içtikde boğazın yakup ağlayup oğunmuş. Bu kerre 'avrat: "Efendi'. Ne oldun?" dedikde Hoca ayıtdı: "Ol anan oros.. ölüp de sencileyin evlâdı kaldığına ağlayorum." demiş. (Fıkra no. 362)

Nasreddin Hoca fıkralarında genellikle kadınlar akıllı insanlar olarak tanıtılmamaktadır. Örneğin bir fıkrada kadınların akıllı olmadığı düşüncesi kadınlarla ilgili genel bir bilgi olarak verilmektedir: Bu fıkrada Hoca davet edilmediği bir düğüne katılabilmek için karısıyla önceden anlaşarak onu elinde bir sopayla düğün evinin olduğu yere doğru "Yetişir artık ettiğin! Sana mükemmel bir dayak atayım da otuz yıllık öfkemi alayım." diye bağıra bağıra kovalarken onu tutan komşuları Hoca'yı sakinleştirmek için "Hoca Efendi! Etme, gitme! Kadınlar,

saçı uzun akli kısa olurlar. Hepimizin başımızdadır." der. (fıkra no. 530).

Hoca'ya çeşitli konularda karısının verdiği akıl hiçbir zaman işe yaramamakta ve Hoca öfkeden küplere binmektedir:

Nasreddin Hoca'ya 'avratı aydur: "A koca! Sen de iller, 'âlemler gibi avşanda işedüğün zamânda kalkıya, ve öksür e!" demiş. İttifâkı günlerde bir gün kademgâhta 'avratının bu cevâbı hâtırına hutür eder. Avşandan sonra kademgâhta 'avratının bu cevâbı hâtırına hutür eder. Avşandan sonra kademgâhta 'avratının bu cevâbı hâtırına hutür eder. Avşandan sonra kademgâhta 'avratının bu cevâbı hâtırına hutür eder. Avşandan sonra kademgâhta kal-kır, öksürür. İttifâk (bir kişi) işdür: "S..üme, t..ğıma!" der. Hoca'ya bu cevâb güç gelür. /der/Nasreddin Hoca'nın aydur: "S..ün, t..ağun ol 'avratun a..na olsun ki bunu bana öğretti!" dedi.; Nasreddin merhûmun kıssası ve hissesi bunda tamâm oldı. (Fıkra no. 47)

Başka bir fıkrada da Hoca'nın karısı Hoca'ya, biraz para kazanması için isteyenlere ücret karşılığı akıl vereceği bir dükkân açmasını önerir, ama bu iş de başarısızlıkla sonuçlanır (fıkra no. 332).

Hoca'nın annesinin bilgisizliği de bir fıkrada alay konusu edilmektedir; Hoca'yı annesi bir kazzâzın yanına çırak verir, ama kazzâzın yanında bir süre çalışan oğlunun ne öğrendiğini merak eden annesine verdiği yanıt yoluyla annesinin (oğlunun sahibi olmasını istediği) meslek hakkında hiç bir bilgisinin olmadığı anıştırılmaktadır:

Vâlidesi Hoca'yı bir kazzâz yanına çırak vermişti. İki sene 'aleddevâm gidüp geldikten sonra bir gün vâlidesi: "Ey oğlum! Neler öğrendin bakalım?" demekle cevâben: "Vâlide! Du'ânız berekâtıyla san'atın yarısını öğrendim; ya'ni bükülmüş şey'leri çözebiliyorum. Şimdi öbür yarısı kaldı ki bükmekten ibâret. Himmetinizle birkaç senede çabucak onu da elde ederim; oldu bitti." demiş. (Fıkra no. 447)

Yetişkin erkeklerin kitaplarla ilişkilerinin hicvedildiği başka bir fıkradan Hoca'nın karısının otuz sene saçını süpürge ettiğini, yine de Hoca'nın gözünde karısının bir değeri olmadığını, ayrıca Hoca'nın karısının okuma yazma da bilmediğini öğreniyoruz:

Bir akşam haremi: "Efendi! Oğlana ne oldu bilmem. Durmaz ağlar. Ne yapsam susmuyor. Ben 'âciz kaldım. Bak! Sen bir uyku nushası mı vereceksin? Yoksa Eshâb-ı Kehf du'âsını mı okuyacaksın? Ne yapacaksan yap. Hoplatup sıçratmadan kollarım koptu. Hande ise, şart! Düşüp bayılacağım." diye heyecânla hücum eder. Hoca: "Dur bakalım, ayol! O kadar

telâş etme. Bir çâresine bakarız. Haydi! Sen şu kitâbı al da önüne açiver. Ara sıra yapraklarını çevir." diye eline bir kitâb tutuşturur. Kadın, 'ifrit kesilüp: "Efendi! Ben ölsem gaalibâ sana alay gelecek. Öyle ya! Sizin için daha a'lâl! Yeni bir hanım alır, bir müddet de onun zevkını çıkarırsın. Üstte, başta yok. Otuz senedir saçımı süpürge ettim; bu eve hayâtımı sarf eyledim. Benim evlâdım ise senin de yabancın değil a! Her vakıt alay sökmez." diye ateşler saçınca Hoca: "Karı! Eğer benim de bir bildiğim varsa dediğimi yap. Yoksa, neye üstüme gelerek nâfile gönlümü kırıp huzûrumu bozuyorsun?" diyince kadın: "Peki, bu kitâb nedir? Ne olacak?" demekle Hoca: "Hal, şöyle! Peşin sebebini anla, sonra fikrini söyle. Bu Kudûrî kitâbıdır. Her ne zamân câmî'de derse başlarsam bizim mollalar başlarlar uyuklamağa; hattâ ba'zıları da horlayup sayıklamağa. Bit-tabi', akli başında, hayrını, menfa'atını bilir, saçlı sakallı, kocaman kocaman adamlara sihir gibi te'sîr eden bir kitâb mini mini çocuğu afyon gibi sızdıracak." der. Kadın nâçar kalmakla dediği gibi yapar. Hakikaten Hoca'nın berekât-ı enfâsiyle çocuk da derhâl uyur. (Fıkra no. 517)

Hoca için cahil, huysuz ve geçimsiz olan karısı o kadar değersizdir ki rahatlıkla ondan boşanılabilir:

Nasraddîn Hoca bir gün ocak yanında otururken 'avratının fercini görür. "Karı! Ne derler şuna? demiş. "Dırlak." demiş. Nasraddîn Hocam aydur: "Benden boş ol üç talâk." demiş. 'Avrat ayıtmış: "Hay er! N'eylersin?" demiş. Hoca ayıtmış: "Hey e...cüğün s...dügüm! Senden ötürü kâfiyemi mi terk edeyin?" demiş. (Fıkra no 45)

Hoca Nasraddîn satranç oynamak bilürmiş, Ammâ, ana buna oyun geldükçe ta'lim edermiş. Ammâ bir gün 'avrat talâğına yemin eder ki: "Bir dahı oyun gelürse deyüvermeyeyim." Ammâ bir gün bir yerde varup görür kim satranç oynarlar. Durup seyr ederken bir eyü oyun düşer. Ammâ görür ki anı oynamayup gayrı oyun oynasa gerek. Hemân duramayup aydur: "Bire! Ferzi şu cânibe gel kim mat edersin." dedükde ol âdemler ayıtdı: "Hay Hoca! Kanı sen 'avrata yemin eyledün idi?" derler. Hoca aydur: "Hemân siz benüm ta'limüm üzere oynan. İşte ben 'avrata nikâh kıymağa giderüm." demiş. (Fıkra no. 214)

Fıkralarda Hoca'nın karısından kolayca boşandığı/boşanabileceği görüldüğü gibi Hoca'nın kendi karısının ölümüne de çok fazla üzül-

mediği anlaşılmalıdır:

Hoca merhûmun haremi vefât etmiş. Hoca'da hiç te'essüf 'alâmeti görülmemiş. Arađan bir zaman geçüp merkebi ölmüş. Hoca pek ziyâde kederli' görülünce ba'zı dostları: "Haremim vefât etti; böyle günlerce mahzun gezmedin. Hâlbü ki eşek mürd olalı on gün oldu; hâlâ kaşının çatkınlığı, somurtkanlığın geçmedi" demeleriyle Hoca merhûm: "Haremim vefât ettiği zaman komşularım başıma toplanup: Hoca Efendi! Esef etme. Biz sana ondan a'lâsını buluruz, diye söz verdiler. Fakat merkeb öldüğünden beri hiç kimse gelüp de böyle tesellide bulunmadı. Te'essüf etmeğe hakkım yok mu?" demiştir. (Fıkra no. 424)

Karısı bir gün önemsiz bir hastalığa yakalandığında, Hoca kendisi uzaktayken belki karısı ölür diye eli boş iken ağlayarak karısının aslında ölmesini istediğini bize sezdirmektedir (fıkra no. 547). Başka bir fıkrada ise Hoca ölüm döşeginde yatarken, canını almaya gelecek olan Azrail yanılıp da karısının canını alsın diye karısından en müzeyyen elbisesini giyip, saçını başını düzelterip, çehresini nûrlandırarak elinden geldiğince süslenmesini ister (fıkra no.592). Zaten Hoca için elbetteki kendisinin ölümü karısının ölümünden daha önemlidir:

Nasreddin'e sordular: "Kıyâmet kaçan kopar?" Hoca aydur: "Kaçan benim karım ölür, ol zamân küçük Kıyâmet kopar. Ben öldükde büyük Kıyâmet." dedi. (Fıkra no. 185)

Yaşayıp yaşamaması ikinci derecede önemli olan Hoca'nın karısının adına fıkralarda hiç rastlamıyoruz: Nâsreddin Hoca fıkralarında Hoca'nın karısı için "avrat", "karı", "zevce", "harem" ya da "ehli" sözcükleri kullanılmaktadır. Fıkralarda adı hiç anılmayan karısının adının ne olduğunu zaten Hoca'nın kendisi de önemsememektedir

Hoca, karısını boşamak için mahkemeye varmış. Kadı: "Karısının, babasının isimleri zabt olunsun." demekle, Hoca'ya sorduklarında: "Bilmem." demiş. Kadı: "Kaç senelik zevcendir?" diye su'âl edüp Hoca'dan: "Bir kaç sene oldu." cevâbını almağıla: "Be adam! Senelerden beri insan karısının adını öğrenmez mi?" deyince, Hoca da: "Murâdım geçinmek değil idi ki adını sorayım." demiştir. (Fıkra no. 381)

Oysa Nasreddin Hoca fıkralarının kimisinde bazı erkekler adlarıyla fıkralarda yer almaktadır. Örneğin, Boratav'ın kitabında yer alan

594 fıkranın 21'inde *Temürlenk*'in adı geçmektedir⁶. Derlenen fıkraların 10'unda *İmad*'ın adına⁷, ikisinde *Sultân'Alâ'eddîn*'in adına⁸, ikisinde *Saltuk*'un (13. Yüzyılda yaşamış bir Türk dervişi) adına⁹ birinde *Yıldırım Bâyezid*'in adına (fıkra no. 558), birinde de *Kudûrî*'nin (10. yüzyılda yaşamış bir İslâm bilgini) adına (fıkra no. 517) rastlanmaktadır. Hoca'nın oğlunun adı *Abdal 'Alî* olarak (fıkra no. 177) bir fıkrada geçmektedir. Başka bir fıkrada ise 13. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Türk şairi *Şeyyâd Hamza*'nın adı anılmaktadır (fıkra no. 4). Bir fıkrada *İmam Bekir Efendî*'nin adı geçerken (fıkra no. 551), başka bir fıkrada anlatılan bir kişi "zamânın kibarlarından" *Veli Efendizâde*'ye benzetilmektedir (fıkra no. 505). *Bektemir oğlu Hacı Satı* (fıkra no. 437) ile *Edhem* (fıkra no. 210) de anlatılarda adı geçen diğer erkeklerdendir.

Oysa Boratav'ın biraraya getirdiği fıkraların yalnızca bir tanesinde bir kadının adı geçmektedir¹⁰. Fıkralarda kadınların adı anılmadığı gibi fıkra içerisinde kadının kendisini tanıtmaya gerektiği zaman, kadının bunu, kocasının kimliğini kullanarak yaptığı görülmektedir. Örneğin, bir fıkrada, pazarda zeytin satan Hoca'dan vereşiye zeytin almak isteyen bir kadın kendisini "merhûm Bektemir oğlu Hacı Satı'nın haremî" olarak (fıkra no. 437) tanıtmaktadır. Başka bir fıkrada derenin karşısına geçebilmek için yardım isteyen yaşlı bir kadın Hoca'ya kendisini tanıtmaya ihtiyacı duyduğunda Hoca'nın komşusu olan *Edhem*'in anası olduğunu söyler (fıkra no. 210).

Nasreddin Hoca fıkralarında şiddet

Karısının yanında daha üstün bir konuma sahip olan Hoca iktidarı elinde bulunduran kişi olarak şiddetin de kaynağıdır¹¹, bu yüzden de karısına karşı zaman zaman şiddet uygulamaktadır:

Bir gün Hoca 'avratına gazablanup bir kerre urmağıla 'avrat düşüp vefât etdi. Hoca dahı beter darılup: "Yine döğülmedi bu 'avrat." der. (Fıkra no. 274)

Hoca kızını da döver:

Hoca merhûm kızının eline destiyi verüp suratına iki tokat 'aşk ederek: "Sakın destiyi kırma ha!" der. Yavrucağızın ma'sum yanağından inci dâneleri döküldüğünü görenler: "Efendi!" Bu bî-günâh ma'sûma bi-gayr-ı hak işkence revâ mıdır?" dediklerinde: "Asıl, destiyi kırmadan 'âkıbetin vehâmetini göstermelidir ki dikkat etsin. Yoksa destî, kırıldıktan sonra cezâ vermekte yerine gelmez." der. (Fıkra no. 540)

Hoca karısının ölümü üzerine evlendiği dul kadına da bir gün tekme atar:

Hoca merhûm, zevcesinin vefâtı üzerine bir dul kadın alır. Hoca, ara sıra merhûm haremının muhassenâtından uzun uzadıya bahs edermiş. Bundan muğber olan karısı da eski kocasının fazâ'ilinden bahs etmeğe başlar. Nihâyet bir gece, Hoca'nın, hasb el-icâb merhûmesinden bahs etmesi üzerine kadın yine eski efendisinin faziletlerinden uzun uzadıya bahse kalkışmağıla Hoca'nın canı sıkılarak sedir üzerine serilmiş olan yatakta kadına bir tekme urup yere düşürür. Kadının kolu incinir; fenâ hâlde canı yanar. Ertesi günü ziyârete gelen babasına şikâyet eyler. Herif, pişkin adam olduğundan kızının sızlanmasına ehemmiyet vermeyerek Hoca'dan mes'eleyi sorar. Hoca der ki: "Şimdi ben 'arz edeyim de siz insâfla hüküm veriniz. Bendeniz bir, bizim merhûme iki, şimdiki hanım üç, onun rahmetli ilk efendisi, etti mi dört? Merhamet edin. Benim gibi bir kalender Hoca'nın yatağına dört kişi sığar mı? Bittabi' sığışamadık. Bu, uçta bulunmuş; paldır küldür düştü. Benim bunda ne kabâhatım var?" (Fıkra no. 534)

Hoca'nın şiddeti yalnızca kadınlara yönelik değildir: Bir fıkrada anlatıldığına göre Hoca iki kişi ile birlikte bir kap sütün içine ekmek doğrayarak süt içecektir, ancak sütün içine daha ekmek doğranırken sütü içmeye çalışan diğer iki kişiden biri Hoca'yı sinirlendirir, Hoca da elindeki kepçeyle adamın başına vurarak onu öldürür (fıkra no. 458). Başka bir fıkrada da Hoca kendisini sinirlendiren kadının başına odunla vurmaktadır (fıkra no. 196).

Başkalarına bu kadar kolay saldıran Hoca kendisine yönelik şiddeti asla bağışlamamaktadır: Bir fıkrada Hoca, pazar yerinde kendisini bir başkasına benzetererek ensesine vuran kişiyi kadıya götürerek şikayet eder, kadı Hoca'ya vurana cezalandıramayınca Hoca da kadının ensesine vurur (fıkra no. 57). Fıkralarda Hoca'nın hayvanları dövdüğü de görülmektedir (fıkra no. 102, 249).

Karısının Hoca'ya yönelik şiddeti ise yalnızca bir fıkrada görülmektedir. Bu fıkrada da Hoca, karısıyla tartışırken karısının öfkelenip kendisine tekme attığını komşusuna söylemeye utanmaktadır:

Mervâdir ki: Bir sâbah, Hoca kapısından çıkarken bitişik komşusu tesâdüf ederek: "Aman, Hoca Efendi! Meraak ettim. Bu sabâh sizde telâşlı telâşlı, hızlı hızlı lakırdılar işittim. Sonra da bir gürültü oldu; o ne idi?" demekle Hoca merhûm, ekşi bir suratla: "Bizimki ile biraz atıştık. Sonra da, kadın hiddetlenüp cübbeme bir tekme atınca cübbem nerdübândan aşağı paldır-küldür düştü de gürültü o idi." diyüp komşusu: "Canım Hoca Efendi! Hiç cübbe gürültü yapar mı?" diye ısrâr

edince Hoca: "Sus, a canım! Ne zorlarsın? İşte içinde ben de var idim." (Fıkra no. 484)

Nasreddin Hoca fıkralarında fiziksel şiddet dışındaki şiddet türleriyle de karşılaşmaktadır. Fıkralarda en sık karşılaşılan şiddet türü "sözlü şiddet"tir. Bir "sözlü şiddet" türü olarak -özellikle- küfür Nasreddin Hoca fıkralarında sıklıkla geçmektedir. Küfür, cinsel aşağılamanın kullanılması yoluyla karşı taraf üzerinde bir egemenlik kurma aracıdır. Nasreddin Hoca da -çoğunlukla- karısına (ya da başka kadınlara) sinirlendiğinde çekincesizce küfretmektedir.

Oysa Boratav'ın biraraya getirdiği Nasreddin Hoca fıkralarının yalnızca beş tanesinde kadınların kötü söz söyledikleri görülmektedir. Çünkü geleneksel kültürlerdeki yaygın inanca göre kadınlar küfürlü sözler kullanmamalıdır:

Kadınlar kendilerini kaybedip zararlı sözler söylemekten ve kötü davranışlarda bulunmaktan kaçınmalıdırlar. Zira kötü sözler söylerlerse bunun karşılığında ya doğru ya da yalan sözler duyacaklardır ki her iki durumda da sonuç yaşam boyu sıkıntı ya da utanç olacaktır. (akt. Régnier-Bohler 1996:21)

Nasreddin Hoca anlatılarında kadınların kötü söz söylediği çok az sayıdaki örneklerden birinde Hoca'yı kandırmaya çalışan bir adam, yaptığı bir cahillik nedeniyle annesinin canını çok yaktığı için annesinin kendisine "Dilerim oğlan! Eşek olasin!" diye ilendiğini söylemektedir (fıkra no. 378). Diğer dört fıkradan birinde Hoca'nın karısı "Bire kanlar kusacak!" diye ilenmekte (fıkra no. 84), öteki üç fıkroda ise Hoca'nın karısı yine Hoca'ya "Bire mağbuñ olacak!" diye söylenmektedir (fıkra no. 76, 78, 91). Hoca ise oldukça fazla sayıdaki fıkroda çok ağır bir biçimde küfretmektedir (örnek olarak bkz.: fıkra no. 19, 45, 46, 80, 125, 208 vd.).

Nasreddin Hoca fıkralarında evlilik, eş seçimi, çokeşlilik ve cinsellik

Sınırları aile ve ev olarak çizilen, erkeğin egemenliğindeki özel alanda aile reisi konumunda olan yetişkin bir erkeğin egemenliği mutlaktır¹². Bir Nasreddin Hoca fıkrasında erkeğin bu mutlak egemenliği şöyle anlatılmaktadır.

"Öyle bir şehla gözlere mâlik ki insânı Cin çarpar gibi musahhar ediyor." diye Hoca'yı kulaktan âşık edüp bir şaşı kadın almışlar. Hoca akşama bir tabak kaymak alup getirmiş; sofraya koymuş. Kadın: "Bizim kimimiz var? Bir tabak kay-

mak alsaydınız el verirdi. Bu iki tabak isrâftır." diyince: "Bizim evde ta'âmın birini iki görmek fenâ bir şey değil. Benim işime gelir." diye lâtifeleşerek ta'âma başlayacakları sırada kadın: "Efendi! Afv edersiniz! Beni siz nâmussuz zannederseniz yanılırsınız. O yanınızdaki Hoca kimdir?" diye Hoca'yı da iki görünce, Hoca: "Yooo! Bak kadın! Bizim evde her şeyi iki ve daha ziyâde görebilirsin. Fakat kocanı bir." demiştir. (Fıkra no. 440)

Hayattaki tek kocasını da kadın kendisi seçemez. Fıkralarda Hoca'yla evlendirilen kadınların fikrinin alınmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Bir fıkrada bir tanıdığı Hoca'dan kendisi için bir kızı istemeye gitmesini ister, Hoca kızı istemeye gider gerçi ama kendisine ister:

Nasraddin Hoca'ya meğer günlerde bir gün bir kimesne gelüp: "Hoca! lutf edüp var, fülân kimesnenün kızını bana dileyüver." demiş. Hoca dahı varup kızı kendüye dilemiş. Ba'dehu ol kimesne gelüp Hoca'ya demiş ki: "Niçe oldı? Kız bize verürler mi?" Hoca dahı demiş ki: "Vallahı'l-'azim! Bürâzer! Bana dahı gücile verdiler." demiş. (Fıkra no. 299)

Başka bir fıkrada Hoca gittiği şehirde, sanatının ölmüş adamı diriltmek olduğunu söyleyince o şehirde yerleşip kalması için hemen Hoca'yı bir kızla evlendirirler (fıkra no. 234). Fıkralarda, evlenme sözü konusu olduğunda kadın her zaman eş olarak seçilen kişidir, seçen kişi değil. Bir tek fıkrada Sırp prensesi Mariça'nın akrabası olan bir kızın evlenmek istediği kişiyi kendisinin beğendiği anlatılmaktadır, ama kız beğendiği sipahiyle evlenebilmek için aylarca ağlayup kimseye derdini açamamıştır (fıkra no. 558).

Hoca bir fıkrada altmış para ödeyerek bir kadınla evlenir ve gerdek gecesi kadının çok yaşlı olduğunu görünce durum hoşuna gitmez ama verdiği para boşa gitmesin diye kadınla bir kere sevişir. Sabahleyin de kadını boşar:

Bir gün Hoca evlenecek olur. Birine ısmarlar ki: "Tâze ve güzel olsun, birini bana bul." deyince ol âdem kasden doksan yaşında bir çirkin 'acûzeyi altmış para nikâh ile alıverir; ve Hoca'ya der ki: "Ulemâdandur deyü ucuz oldı." Hoca hazz edüp ol gece girdeğe girüp bakdı gördü; ahvâli anlayup: "Ucuz etin çorbası tatsız olur." deyüp ol gece: "Ne hâl ise; altmış para telef olmasun." deyü bir biniş eyledi. Sabâh erken kaçup taşra gidecek vakıt 'acûze Hocâ'yı tutup der ki: "Bana bildir ki senin

yakınlarından kime görüneyim?" deyince Hoca gazabâ gelüp der ki: "Bana görünme-de'kime görünürsen görünesin." deyüp talâk eyledi. (Rahmet üllah-ı 'aleyh!) (Fıkra no. 328)

Hoca'nın yaşlı olduğu için karısını istememesinin nedeni, erkek için kadının cinsel çekiciliğinin kadının yaşıyla ters orantılı olmasıdır ve bu bakış açısı Nasreddin Hoca fıkralarına konu olmaktadır:

Hoca'ya: "Yüz yaşındaki adamın çocuğu olur mu?" demişler. "Yirmi, otuz yaşında tâze komşuları olursa, olur." demiş. (Fıkra no. 385)

Komşularından biri, pür-telâş: "Aman Hoca Efendi! Bizim evde karımla baldızım fenâ hâlde gavga ediyorlar. Birbirini boğuyorlar. Ricâ ederim; gel, şunlara nasihat mı edeceksin, ne yapacaksın? Çârelerine bak. Ben 'âciz kaldım." der. Hoca sorar: "Gavganın esâsı yaş üzerine mi?" O adam: "Hayır Efendi! Yaştan bahs ettikleri yok." diyince Hoca: "Haydi oğlum, haydi! Telâşta ma'nâ yok. Git evine; şimdiye kadar onlar barışmışlardır bile!" demiş. (Fıkra no. 501)

Ru'yâsında komşu kadınlar Hoca'nın etrâfını alup: "Efendi! Sana pek münâsibdir." diye bir kadınla izdivâc ettirmeğe uğraşıyorlarmış. Hoca helecânla uyanup hemân haremîni dürtüp uyandırarak: "Kalk, be gayretsiz kadın! Ammâ, fütûrsuzsun ha! Yanı başımda olduğun hâldé hiç . al-dırmıyorsun. Komşu kadınlar beni zorla evlendiriyorlar, üstüne ortak geliyor. Haydi! Şu kadınları def et; yoksa sen bilirsin. Beni söylemedi deme. Eskiye i'tibâr yok hal..." demiştir. (Fıkra no. 543)

Boratav'ın derlediği Nasreddin Hoca fıkralarının ikisinde Hoca'nın çokeşli evliliği olduğunu görüyoruz. Bu fıkralarda Hoca'nın iki karısı olduğu anlatılmaktadır (fıkra no. 497, 500). Fıkralardan birinde Hoca eşlerine duyduğu sevgi konusunda onları aldatmakta, ötekinde ise daha genç olan diğer eşini yeğlediğini itiraf etmektedir:

Hoca'nın iki zevcesi varmış. Her ikisine de diğerinden gizli birer mavi boncuk verüp: "Sakın bunu ortağına gösterme! Bu benim nişâne-i muhabbetimdir." demiş. Bir gün ikisi birden Hoca'ya hücum edüp: "Hangimizi daha çok seversin? Gönlün asıl kimdedir?" diye sorduklarında: "Mavi boncuk kimde ise benim gönlüm ondadır." dermiş. Kadınlar, her ikisi de kalben: "Beni çok seviyor." diye müteselli olurlarmış. (Fıkra no. 500)

Hoca'nın iki haremi varmış. Bir gün ikisi birden yanına gelüp: "Beni mi çok seversin?" "Beni mi çok seversin?" diye Hoca'ya taklaşmışlar. Biçâre Hoca muztar kalup her ne kadar: "İkinizi de..." gibi sözlerle bahsi geçiştirmek isterse de kaani' olmayarak Hoca'yı hayli sıkarlar. Hattâ küçük haremi o esnâda der ki: "Efendi! Meselâ ikimiz de Akşehir gölünde kayıkta gelirken kayık devrilse, ikimiz de düşsek, sen karada olsan, hangimizi evvel kurtarırdın?" Hoca merhûm biihtiyâr eski haremine dönmüş de demiş ki "Yâhû! Sen azıcık yüzme bilirsin, değil mi?" (Fıkra no.497)

Çaha, kadın ve cinsellik arasındaki ilişkiyi değerlendirirken ata-erkil ideolojinin, "cinselliği kadına atfederek onu özel alanda korunması gereken bir nesne haline getirmekle birlikte özel yaşam alanını cinselliğin merkezi haline" getirdiğini söylemektedir (Çaha 1998:96). İşte bu nedenle Nasreddin Hoca fıkralarında anlatılan kadınların hep anormal şehvetli kadınlar olması basit bir rastlantı değildir: Fıkralarda kadının ne kadar şehvetli olduğunun anlatılması ile kadının özel alana hapsedilmesinin sonucu olarak cinselliğin bu biçimde abartılması arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki kadının toplum içindeki yerini göstermesi bakımından çok anlamlıdır. Millet'a göre "Kendi başına biyolojik ve fiziksel bir olgu gibi görünen cinsel ilişki, insan yaşantısının, insan ilişkilerinin geniş ortamında öylesine köklü bir yere oturmuştur ki, kültürü meydana getiren davranış ve değerlerin yüklü olduğu bir mikrokozmos gibidir." (Millet 1987:44). Dolayısıyla Hoca'nın karısının (veya diğer kadınların) şehvetinin anlatıldığı fıkralar, aslında Hoca'nın kişiliğiyle simgelenen erilleştirilmiş toplumdaki kadının simgesel anlamı hakkında bilgi vermektedir: Fıkraların oluşturduğu dünyada kadın kendi cinselliğiyle özdeşleştirilerek nesneleştirilmektedir:

Meğer günlerde bir gün Nasraddîn Hoca'ya "A.. uçar." demişler. Nasraddîn Hoca'm başını kaldırdı, dahı zekerine yapışdı; Hoca'm ayıtdı: "Uçarsa uçsun! Âhir konaçağı yer budur." demiş. (Fıkra no. 33)

Nesneleştirilen kadın cinsel açıdan erkek için her zaman, her an ulaşılabilir:

Bir gece dahı 'avratı Hoca'ya ardın döner. Hoca dahı: "Ne asıl olursa deliğın biri benim tarafımdadır." der.(Fıkra no. 276)

Hoca'nın karısının şehveti birçok fıkrada anlatılmaktadır:

Bir gece Hoca hatunına aydur: "Ey karı! Gel, beni, lutf eyle, her zamân rencide eyleme. Seninle bir kavl edelim: Her cum'a gecesi oldukça seninle 'âlem edelim. Ammâ benim eşgâlim vardır; sen benim hâtırına götür." Karı ayıtdı: "Ya niite getüreyim?" dedi. Hoca: "Her cum'a gecesi oldukça sen benim sarığım yük üstine ko; ben de cum'a gecesi olduğın bilürüm." demiş. 'Avrat dahı: "N'ola?" deyüp bu kavle râzî olup bir zamân bunun üzerine zevk eylediler. Ammâ bir zamândan sonra 'avrat buna râzî olmayup bayağı gece dahı sarığın yük üstine kodı. Hoca aydur. "Karı! Bu gece ne gecesidir?" dedi. Karı ayıtdı: "Ey koca! Bilmez misin?" dedi. Hoca ah edüp ayıtdı: "Bu evde ya cum'a gecesi dursun, ya ben durayım." demiş. (Fıkra no. 262)

Bir gece Nasraddîn Hoca'ya ayıtmış 'avratı: "Koca! Gel, bu geceyi ihyâ edelüm. Tîr ü kemân oyununda gaz, sevâbın bulalum." demiş. Hoca aydur: "Öyle mi, karı? Hoş ola!" Hele yatmışlar. Hoca durmuş; karısının bir def'a gönlin almış. Bir iki def'a dahı eylemişler. Birez vakit geçmiş. Yine Hoca/yı/ tahrik etmiş, durmuş. Bir dahı işler. Mâ-hâsıl bir gece Hoca 'avratı şöyle ihyâ etdürmüş ki Hoca'nun mecâli kalmamış. Âhir karısına arkasın döner, yatur. Birez vakit geçmiş. Karısı yine Hoca'ya ayıtmış: "A koca! Dur a! Bir defa dahı iş üzerine gel!" Hoca bir os...mış da hiç tınmamış. 'Avrat yine söylemiş. 'Gine os...mış. 'Avratı: "Neylersin, koca?" demiş. Hoca ayıtmış: "Neyleyelim? Ot dükendi, top atarım." demiş. (Fıkra no. 176)

Bir gün bir kimse vâ'zden işitmiş kim: "Bir kimse ehli ile ahşamdan cimâ' eylese bir koyun kurbân etmiş kadar sevâb bulur; nisf ul-leylde ederse bir deve kurban etmişçe sevâb bulur; sabaha yakın ederse bir kul âzâd etmişçe sevâb bulur." deyüp-gelüp bunu ehline söyler. Bu kerre ahşam olunca ilk ahşamdan döseğe girüp ehliyile yaturlar. Ammâ 'avrata gâyet şehvet galebe edüp aydur: "Koca! İmdi ilk ahşamdan bir koyun kurbân etmişçe sevâb kazanalım." Kocası dahı: "Pek makbûl." deyüp kalkup mübâşeret edüp cem, olur. Nisf ul-leyl olıcak 'avratın yine iştihası galebe edüp aydur: "Kalk koca! Bir deve kurbân etmişçe sevâb bulalım." demiş. Herif kalkup yine cem' olmuş. Çün sabâh karib olmuş. Yine karının

şehveti galebe edüp: "Kalk koca! Bir kul âzâd etmişçe sevâb bulalım." demiş. Bu kerre kocası ayıtmış: "Karı! İşte ben senin kulunum. Lutf eyle beni âzâd et." demiş. (Fıkra no. 323)

Hoca karısının şehvetiyle baş edemez (bkz. fıkra no. 331,363), hatta Hoca'nın karısının şehveti her zaman Hoca'nın başına iş de açmaktadır:

Hoca merhûm ikinci âbdesti almak için hânesine gelir. Hoca hemân cemâ'ata yetişmeğe çalışmışsa da haremi çok meşgul ettikten sonra üstü başı pek kirlendiğinden bahisle hamama yollar. "Efendi! Sakın geç kalma. Bilirsin ya, hemşiremin 'akdı var. Sen orada babalık vazifesini göreceksin. Bulunmazsan geri kalır. Da'vetilere karşı 'ayb olur." diyerek sıkı sıkı tenbih' eyleyler. Hoca, bu vakitsiz istihâmâmî 'âcilen icrâ eyleyüp hemân hânesine koşmak istemişse de dışarıda pek sıkı yağmur yağmakta olduğunu söylerler. Pencereden bakar ki bütün etrâfı kapalı; yağmurun durmak ihtimâli yok. Elbisesini giyse yegâne kaftanı, binişi sucuk kesilecek. Hemân elbisesini derleyüp toplayup çırıl çıplak yola düzülür. Yağmurdan mükemmel ıslanır. Meğer kapusu ötünde dahi da'vetiler toplanup Hoca'yı bekliyorlarmış. Hoca'yı bu hâlde görünce: "Efendi! Nedir bu hâl?" demeleriyle Hoca merhûm: "Şeytâna uyup da vakitsiz hamama giden böyle hem sıcak banyo, hem soğuk banyo, ikisini birden eder." demiştir. (Fıkra no. 486)

Hoca'nın karısı o kadar şehvetlidir ki kocasını başkalarıyla aldatmaktadır (bkz. fıkra no. 391, 533)

Fıkralarda şehvetli olarak anlatılan yalnızca Hoca'nın karısı değil, aynı zamanda başka kadınlardır da. Hoca bir gün yolda giderken "avrat, kız, gelin" hep birlikte çamaşır yıkayan bir grup kadınla karşılaşır, onlarla şakalaşır ve kadınların "bir iştahlısı"yla oracıkta sevişir (fıkra no. 16). Zaten Hoca kendi ailesinin dışındaki kadınlara genellikle cinsel ilişki kurma arzusuyla yaklaşmaktadır:

Meğer Hoca'nun sakalı ağarmış idi. Bir gün yolca giderken bir alay mahbûbe 'avratlar geçüp gider. Hoca'dur, sabr edemez dahi, ittifâk bunlara ulaşur. Bunlar aydur: "Hey kişi! Utanmaz mısın ki ak sakallı olasın? 'Ayıb değil mi?" Hoca aydur: "Ya ak köpek poh yemez mi?" demiş. (Fıkra no. 144)

Aşağıdaki fıkrada da Hoca kendisinden bir konuda akıl isteyen iki

kadının sorusunun yanıtının ancak onlarla cinsel ilişki kurarsa anlaşılabileceğini söylemektedir:

Nasreddin Hoca'ya 'bir gün iki 'avrat gelmiş; birisi ayıtmış: "Efendi! Biz ikimiz bir çanağa bir karanlık yerde işedük. Birimüzün sidik, ve birimüzün şırlığun. Kangımızun şırlığun bilmezüz." demişler. Hoca da ayıtmış: "Ol âsân. Gelün, ikinizün de götine basayın. Kankınızdan ki köspe çıka, yağ anundur." demiş. (Fıkra no. 63)

Fıkralarda kamusal alan ve kadın

Özel alanın tersine kamusal alan niteliklerine göre türlere ayrılmıştır: "Geleneksel kamusal alan, burjuva kamusal alanı, proleter kamusal alanı ve üretim kamusal alanı" gibi (Aydın 1998:108). Bu çalışmada incelenen Nasreddin Hoca fıkralarında kamusal alan "ortaklaşıcı üretim cemaatine ilişkin unsurlarla" (Aydın 1998:110) ilişkili olarak çeşme, pazar yeri, mescit ya da mahkeme yapılan (kadının evi, medrese) yerler gibi geleneksel kültürden yaşam alanında bulunan kamuya açık mekânlardır.

Nasreddin Hoca fıkralarında söz konusu kamusal alanların hiçbirinde kadına yer yoktur. Kadın bir biçimde, bir nedenle bu yerlerde görünürse ya cinsel ilişki yoluyla ya da akılsızlığıyla, bilgisizliğiyle alay edilerek aşağılanmaktadır.

Örneğin Nasreddin Hoca fıkralarının önemli bir bölümünde söylem alanının ortamı *pazar yeridir*, ama bu fıkraların yalnızca ikisinde kadın pazar yerinde bulunmaktadır. Bu iki fıkradan birinde kadın pazardan alış veriş yapmaktadır, fakat fıkrada kadının *güvenilir olmayan kişiliğine* gönderme yapılmaktadır:

Hoca bir aralık zeytun satarmış. Bir kadın gelmiş. Zeytunu beğenüp fakat fı'âtını biraz ziyâdece bulduğundan i'tirâz etmekle Hoca: "Hanım! Bu öyle ham, çürük zeytunlardan değildir. Kemâlinde toplanup husûsî olarak i'tinâ ile yapılmıştır. İnanmazsan bir dâne ye de bak. Bundaki halâveti hiç ömründe başka zeytun dânelerinde gördün mü? Bunda öyle acılık, kekrelilik arama. Yağı da en birinci yağlardandır. İnsanın ağzında bir müddet en nefis bir lezzet hâsıl olur. Çeşnisi helâldir; çekinme; para vereceksin." dedikte kadın: "Sen beni bilirsin. Arka sokakta, bağçesi size bitişik merhûm Bektemir oğlu Hacı Satı'nın haremiyim. Bizim Efendi ile çok iyi görüşürdünüz. Onun için, eğer i'timâd edersen, veresi almak isterim." demekle Hoca: "Ay, a canım! Onun çâresine bakarız. Hele sen bir kerre maldan hoşnud ol." diye elindeki zeytun

dânesini kadına uzatmakla kadın: "Afv edersiniz! Üç sene evvel ramazanda hastalanup yedi gün orucu yediğim cihetle şimdi hazır kışın kısa günlerinde onu kaza ediyorum." diyince Hoca der ki: "Yavrum! Sen veresi zeytun almak istiyorsun. Halbuki bir kul böyle Hâlıkının farzını ed, etmeyüp de senelerce sallarsa halka olan karzına ne ehemmiyet verir?" (Fıkra no. 437)

Diğer fıkrada ise pazar yerinin erkeklerin egemenliğinde kadına kapalı bir kamusal alan olduğu açıkça gösterilmektedir:

Meğer bir gün Nasraddîn Hoca pazarda giderken bir 'avrat gördü. Hemân bu 'avratun önüne geçüp dedi kim: "Hay! Bola a.. satar mısın?" Ol 'avrat dedi kim: "Vay! Şol er delürmiş!" Nasraddîn Hoca ayıtdı: "Ya s.. alur mısın? dedi. 'Avrat dedi kim: "Vay! Şol er gerçekten delü olmuş ancak." dedi. Nasraddîn Hoca ayıtdı: "Behey e...cüğün s...düğim! Ya a.. satmazsın, s... almazsın, pazarda ne maslahatun var?" demiş. (Fıkra no. 208)

Bu yüzden kadın alış veriş etmek için bile pazara geliyorsa aslında niyeti başkadır ve her türden aşağılanmayı hak etmektedir:

Bir gün Nasradîn Hoca bir kalıça satarken bir hanım su'âl eder: "Kaç akçaya?" Hoca der ki: "A.. mukâbelesinde." Hanım dahı bir halayık Hoca'ya verir. Tamâm iş olduktan sonra kalıça/yı/ taleb eder. Hoca der ki: "Kalıça vermem. Ben seninle barışdım." Hanım der ki: "Ey, imdi gel. Ammâ ben kibâr kıziyım. Ben senin üstünde, sen altımda olasın." "Pekey!" der. Tamâm iş bitdikden sonra: "Kalıça ver, hey sefih!" Hoca der: "Vermem. Zîrâ gerek idi ben seni vaty edeyim; sen de ise beni vaty eyledin." Hanım der ki: "Ey, imdi gel! Ne şekil istersen..." Tamâm vaty etdikden sonra: "Kalıça ver!" Hoca der ki: "Vermem. Zîrâ sen beni bir kerre, ben dahı seni bir kerre, vaty eyledik. Kalıça vermem." Hanım der ki: "Çık git, behey sefih! Senden kalıça alınmaz." (Fıkra no. 298)

Kamusal alan erkeklerle özdeşleştirilmektedir; bu alanın nasıl olup da erkek dünyası haline geldiği/getirildiği konusu kadın çalışmalarının çözümlenmeye çalıştığı en temel sorunlardan birisidir (Pateman 1989:123). Eril kültürün kendisini gösterdiği kamusal alanlardan birisi olan pazar yerinde her türlü alış verişi gerçekleştiren erkektir: Hoca karısının eğirdiği ipliği bile pazara kendisi götürüp satmaktadır (fıkra no. 541). Bu nedenle, söylem alanı ortamı pazar olan iki

farklı fıkrada kadından ancak dolaylı olarak bahsedilmektedir. Örneğin bu fıkralardan birinde bir gün karısı Nasreddin Hoca'dan "vala" almasını ister; Hoca bu isteği kabul eder ama bir yandan da pazardan karısına "vala" alacağı için kendisiyle alay etmektedir:

Nasraddin Hoca'ya bir gün 'avratı: "A koca! Bana vala aliver." demiş. Hoca da: "Şu kadar yeterli mi?" deyü iki ellerin yaymış. 'Avratı da: "Yeter!" demiş. Hoca da iki kolların yaparak bâzâra giderken görse karşudan bir herif gelür. Hoca hemân: "Savul kardaş yoldan! Endâze bozarsın." demiş. (Fıkra no. 82)

Oysa geleneksel kamusal alanlardan biri olan pazar yerinde toplum, alış veriş ortamında bir araya gelerek çok farklı bir iletişim ortamının içine girmektedir ve kadın pazar yerinde bulunamadığından toplum için "görülmez" olmaktadır.

Aynı durum mahkeme yapılması için kadıya gelen¹³ kadınların durumunda da söz konusudur:

Hikâyet ederler ki Hoca kendi kâdı iken bir 'avrat bir herifi kâdıya getürüp aydur: "Efendi! Şu bir ecnebî herif beni tutdı, öpdü. Elbet de benim hakkımı hakk eyle." dedi. Hoca aydur: "İmdi, ne olmak gerek? Sen dahı herifi öp." demiş. (Fıkra no. 313)

Başka bir fıkrada yine iki kadın Hoca Sivrihisâr kadısıyken gelirler; bu kadınların Hoca'ya sorunlarını anlatırken haklı çıkmak için cinselliklerini kullanmaktadırlar:

Hoca Sivrihisâr kadısı iken iki âşüfte hanım Hoca'nın huzûruna çıkup biri: "Efendim! Ben bu hanıma bayağı ip ismarladım. O şu saçım gibi ince ince şeyler bükmeğe başlamış. Nümûnesini gösterdi. Böyle yapacaksa ben sözümünden döndüm. Versin paralarımı..." diye nice 'işve-i nâz ile yüzünü nîm açup sırma saçlarını Hoca'ya 'arz eyledi. Hoca: "Subhânellah!..." deyüp diğeri hanıma teveccühle: "Sen ne buyurursun?" demekle diğeri sesine bir ihtizâz, bir harâret vererek, sanki pek hiddetlenmiş gibi: "Efendim! Bizim mu-kaavelemiz şu parmağım kalınlığında bayağı çamaşır ipi idi. Yoksa -kolunu sıvayup- bileğim kalınlığında kendir bükmek değildi" diyince mütebessim, ne her ikisini de baştan ayağa kadar süzüp: "Haydin, kızlarım! Uzlaşın!" dedikten sonra müdde' -â-aleyhâya hitâben: "Sen de bir az kalınca tut. O

kadar inceltme ki Hoca'nızın gönlü gibi çabucak üzülmesin"
demekle fettâneler gülüşerek çekilip gitmişlerdir. (Fıkra no.
502)

Nasreddin Hoca fıkralarında kamusal alan olarak mescit ya da caminin çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Hoca vaiz olarak mescitte (ya da camide) her zaman kamuya yönelik konuşmalar yapmakta ve mescide gelenlerle çeşitli konularda tartışmaktadır (örnek olarak bkz.: fıkra no. 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14). Hoca va'z etmeyi o kadar sevmektedir ki minbere çıkınca kendini unutarak akşama kadar minberden inmediği olmaktadır (fıkra no. 373). Oysa Va'zla ilgili fıkraların yalnızca iki tanesinde kadınların camiye va'z dinlemeye gittiğini görüyoruz. Bu iki fıkradan birinde ihtiyar bir kadının cami çıkışında Hoca'ya sorduğu sorudan Hoca'nın konuşmasından kadının hiç bir şey anlamadığı anlaşılmaktadır (fıkra no. 535). Diğer fıkrada ise Hoca'nın karısı va'z *meclisinden* döndüğünde Hoca'ya va'izin, insanın eşiyle bir gece birlikte olmasının çifti Cennet'te köşk sahibi yapacağını söylediğini anlatır (fıkra no. 363).

Böylece Nasreddin Hoca fıkralarında geleneksel olarak kamuya açık alanlar olan pazar yerinde, mahkeme yapılan yerlerde ve mescitte kadın(lar)a yer olmadığı anlaşılmaktadır.

Toplumsal söylemin yaratıldığı en önemli yerlerden biri topluluk üyelerinin çeşitli nedenlerle bir araya gelerek yaptıkları toplantılardır. Nasreddin Hoca bu türden toplantılarda (*meclislerde*) sık sık görülmektedir. Sohbetlerin yapıldığı yerler genellikle Hoca'nın kendi evi, Hoca'nın misafir olduğu evler, bir köylünün evi ya da Sultanın sarayıdır. Bu sohbetlerde köyün (ya da kasabanın) sorunları ya da kişiler arası sorunlar konuşulmakta, kimi zaman da dedikodu (fıkra no. 520) yapılmaktadır. Erkeklerin bir araya gelerek yaptıkları sohbetler bir tür kamusal oluşum olarak topluluğun dünya görüşünü biçimlendirmekte, bu nedenle de çok önem kazanmaktadır.

Fakat Hoca başka evlere misafiriğe gittiğinde ya da kendi evine misafir geldiğinde yemekte veya sohbette çoğu zaman kadın(lar) ortada görünmemektedir (örnek olarak bkz. fıkra no. 461, 26). Boratav'ın kitabında yer alan fıkralardan yalnızca birinde kadınların yemek yemek için bir araya geldikleri söylenmektedir. Burada da Hoca'nın karısı bunu yaptığı için eleştirilmektedir:

Hoca sabahleyin üç okka et alup hânesine bıraktı. Tekrâr işine gitti. Kadın dostlarını toplayup etle mükemmel bir ziyâfet çekti. Hoca akşam gelince önüne sâde suya bulgur pilâvını sürdü. Hoca: "Etten bir yemek yapmağa vaktin olmasa bile şu pilâva bir bir kaç yağlı parçasını atup da biraz lezzetlendirmesini düşünemedin mi?" dedikte kadın: "Bir

parça mâni'im oldu. Ben onunla meşgul iken senin pek sevdiğin tekir kâmilten yemiş. Bir de geldim, ne bakayım? Yalanıyordu." demekle Hoca hemân koşup kantarı getirdi. Mangalın altından kediyi çıkarup tarttı. Tam üç okka geldi. Karısına dedi ki: "Ben îmânı yok! Eğer bu tarttığım et ise, kedi nereye gitti? Eğer kedi ise, hani et?" (Fıkra no. 464)

Son değerlendirme

Toplumdaki cinsiyet ayrımcılığının kaynağındaki nedenlerden biri cinsiyete dayalı olarak özel alan ile kamusal alan arasında olagelen geleneksel ayrımdır. Bu cinsiyetçi ayrım kadını polisin, sitenin, kamu yaşamının dışındaki "özel" yaşama hapsederek kadınların aşağılanmalarına da neden olacak biçimde kadını "görülmez" kılmaktadır (Tekeli 1995:36). Söz konusu ayrıma bağlı olarak Nasreddin Hoca fıkralarında kadının yaşamının özel alanla sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu fıkralarda kadın ev içinde ev işleri ve çocuk bakımıyla uğraştığı gibi, ayrıca söylem alanı ortamı ev olan fıkraların çoğunda kadın cinsellik merkezli bir söylemin odağında bulunmaktadır. Kadınların evin dışında betimlendiği fıkraların *ezici bir çoğunluğundaysa* kadın(lar)ın Hoca'yla kurdukları ilişki *cinsel* ilişkidir. Genellikle olağanüstü şehvetli olan, kimi zaman da istemeyerek Hoca'yla ilişki kuran kadın(lar) bu ilişkilerde nesneleştirilmektedir. Bu durum ise kadını toplum içinde gerçekten "görülmez" yapmaktadır.

Fıkralar, kadınların ve erkeklerin buldukları mekânlar açısından değerlendirildiğinde de kadının toplum içindeki görülmezliği açıkça ortaya çıkmaktadır. Fıkralarda Nasreddin Hoca'nın ve karısının bulunduğu mekânlara bakıldığında, karısının genellikle evde bulunmasına rağmen Hoca'nın *her yerde* olduğu görülmektedir. *Nasreddin Hoca* Sivrihisar'da (fıkra no. 361), Akşehir'de (fıkra no. 453), Karahisar'da (fıkra no. 53), Bursa'da (fıkra no. 388), "Antâb'da" (fıkra no. 282, 283), Malatya'da (fıkra no. 254), Arabistan'da (fıkra no. 164) ve Kâbe'dedir (fıkra no. 201). *Nasreddin Hoca* "Hükümet dâ'ireleri"ndedir (fıkra no. 388) ya da "yelken sefinesiyle seyyâhat"tedir (fıkra no. 523). Zaten Hoca birçok fıkroda genellikle *yoldadır*. *Hoca* canı istediği zaman gece yarısı sokakta gezmektedir (fıkra no. 393). *Hoca* başka erkek(ler)le birlikte misafirlige gitmekte (fıkra no. 479, 505, 506) ya da başkalarıyla birlikte kendi evinde (fıkra no. 207, 258, 471) sohbet etmektedir. *Hoca* kendi bahçesinde (fıkra no. 335, 415) ya da başkasının bahçesinde (fıkra no. 369), veya bağındadır (fıkra no. 32, 35, 44). Kendi tarlasında (fıkra no. 6), dağda (fıkra no. 68, 285), ırmak kenarında (fıkra no. 260, 268) veya çeşmededir (fıkra no. 16, 247). *Hoca* çarşıda/pazarda (fıkra no. 19, 50, 57, 88, 286, 330), bedestendedir (fıkra no.417). *Hoca* düğünde (fıkra

no. 180), mescitte (fıkra no. 15), camide (fıkra no. 388, 546), bakkalda (fıkra no. 282), berber dükkânında (fıkra no. 353), hamamda (fıkra no. 59, 200, 405), değirmende (fıkra no. 192, 245, 582), kervansarayda (fıkra no. 355, 528), mezarlıkta (fıkra no. 5), hatta makberdedir (fıkra no. 171). Kısaca, *Hoca* her yerdedir.

Fıkralarda Nasreddin Hoca; Sultan, Timurlenk, kadı, sipahi, imam, köylüler dahil her sınıftan insanla görüşürken karısı evde (dışarıda yapılan işlerden daha az değerli/önemli olduğu düşünülen) ev işlerini yapıp çocuk bakmaktadır ki bu, fıkralarda kadının toplum içindeki ikincil konumunu vurgulayan en önemli konudur.

Fıkralarda genellikle ev içinde ev işi ve çocuk bakımıyla ilgilenen kadının, konuştuğu zaman *ne üzerine, nasıl konuştuğu* da kadının toplum içindeki konumu açısından büyük önem taşımaktadır. Boratav'ın kitabında (1996) yer alan 594 fıkranın 91 tanesinde kadın *konuşmaktadır*. Bu konuşmalardan yalnızca bir tanesinde (fıkra no. 2) kadın "Hoca'nın kendisiyle kıyaslanacak ölçüde önemli bir kişilik" olarak belirlemektedir (Boratav 1996:51). Geriye kalan 90 fıkranın *çoğunda*, kadın, ya Hoca'dan yardım isteyen ("Meded Hoca!" [fıkra no. 178]) ya da fıkrada olan bitenin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak şekilde basit sorular soran ("A koca! Bu gavgâ nedür?" [fıkra no. 42], "Hay er! N'eylersin?" [fıkra no. 45], "A koca! N'oldun?" [fıkra no. 81], "Bu ne, Efendi?" [fıkra no. 382]) sıradan bir kişidir. Fıkralardaki kadınların "sessizlikleri boyun eğmişliklerini" yansıtmaktadır (Régnier-Bohler 1996:18).

Daha açık olarak ifade etmek gerekirse fıkraların hepsinde konuşarak/eyleyerek insanları güldüren ve düşündüren kişi Hoca'nın karısı veya başka kadınlar değil, Nasreddin Hoca'nın kendisidir. Başka bir deyişle, geleneksel tarih anlatılarında olduğu gibi (Çakır 1996:223) ataerkil kültürün ürünü birer metin olan Nasreddin Hoca anlatılarında da kadın *özne* değildir. Bunun nedeni toplumdaki ataerkil yapılanmada *erkek egemenliği* nin özel-kamusal alan ikiliği çerçevesinde çıkan sorunlarda, eril şiddette, cinsel ilişkilerde ve ataerkil kurumlaşmalarda (din, eğitim vb.) kendisini göstermesidir (Walby 1990:20). Bu yapılanmanın açık sonucu kadının toplum içinde 'ikinci cins' haline gelmesidir. Nasreddin Hoca anlatılarında kadının ikinci cinsliğinin vurgulanması ise toplumdaki ataerkil yapılanmanın doğal bir sonucu¹⁴ olsa gerektir.

Ancak özellikle belirtmelidir ki bu makaledeki bütün değerlendirmeler 16., 17. ve 18. yüzyıllardan elimizde kalan Nasreddin Hoca anlatılarının bir bölümü temel alınarak yapılmıştır. 16., 17. ve 18. yüzyıllarda Anadolu'da *gerçek* yaşamda kadının toplum içindeki konumu üzerine tartışılabilmesi için konuyla ilgili tarihsel çalışmalara gereksinimimiz bulunmaktadır.

Dipnotlar

- 1 Bruce Jackson (1996) Benjamin Botkin 1901-1975, *American Folklore - An Encyclopedia* içinde, J. H. Brunvand (Ed.), New York, Garland Yayınları.
- 2 Dégh, Linda 1983 Foreword: A Quest for Meaning, *Journal of Folklore Research*, 20, 2/3, Haziran-Aralık, 145-150.
- 3 Çotuksöken'in aktardığına göre "Hoca fıkralarının sayısı birkaç bin dolayında" bulunmaktadır; bunların "benzer olanlarını (değişkelerini) sınıflandırdığımızda elimizde aşağı yukarı bin dolayında fıkra" kalmaktadır (Çotuksöken 1997:65). Dolayısıyla bu çalışmada değerlendirilen toplam 594 fıkra genel olarak söz konusu dönemin fıkraları hakkında bir fikir vermektedir.
- 4 Nasreddin Hoca anlatılarının "hangilerinin gerçekten yaşadığı düşünülen Nasreddin Hoca'ya ait olduğu"na ilişkin yapılan tartışmaların bir eleştirisi için bkz.: Marzolph 1998:5-16.
- 5 Boratav'ın kitabında yer alan fıkraların ikisinde Hoca'nın da çamaşır yıkadığını görüyoruz: Fıkralardan birisinde Hoca karısıyla birlikte çeşmede *don gönlek* yıkamaktadır (fıkra no. 23), başka bir fıkroda da Hoca kaftanını yıkayıp *evinün önüne yenlerinden bir ağaca* asar (fıkra no. 77), ama çamaşır yıkadığını unuttur ve gece kaftanına -bahçede bir insanın gezdiğini sanarak-saldırır.
- 6 *Temürlenk*'in adının geçtiği fıkraların numaraları şunlardır: 181, 229, 265, 320, 324, 326, 380, 418, 460, 483, 496, 508, 512, 550, 554, 555, 556, 557, 559, 575 ile 591.
- 7 *İmad*'in adının geçtiği fıkraların numaraları şunlardır: 39, 40, 41, 139, 140, 242, 344, 367, 373 ile 552.
- 8 *Sultân 'Âlâ'eddin*'in adı 155 ve 242 numaralı fıkralarda geçmektedir.
- 9 *Saltuk*'un adı 1 ve 2 numaralı fıkralarda geçmektedir.
- 10 Bu kadın "Sırp prensesi Mariça" olarak geçmektedir (fıkra no. 558).
- 11 Arendt'e göre "iktidarla şiddet birçok zaman içiçedir" (1997:53) ve "... iktidarı elinde tutup da ellerinden kaymakta olduğunu hisseden herkes, kaybettiklerinin yerine şiddetli koymanın cazibesine direnmekte zorlanmıştır" (1997:96).
- 12 Aristoteles ideal devletin nasıl olması gerektiğini anlattığı yapıtında erkeğin aile içindeki mutlak egemenliğinin gerekçesini şöyle açıklamaktadır: "... bir adamın karısı üstündeki yönetimi bir devlet adamının yönetimidir, siyasal bir yönetimidir; çocukları üstündeki yönetimi ise bir kralın yönetimidir, kralca bir yönetimidir. Çünkü erkek, yönetmeye dışıdan daha yeteneklidir, meğer ki koşullar büsbütün doğaya aykırı olsun; yaşlılar ve tam olgun olanlar da (yönetim için) gençlerden ve toylardan daha yeteneklidir." (Aristoteles 1983:26).
- 13 Osmanlı kentlerinde kadınların mahkeme yaptıkları "anıtsal bir resmi mahkeme binası yoktu", kadınlar kendi evlerinde, camide, medresede, hatta kimi zaman "kentnin açık yolu üzerinde de hüküm" verebilirlerdi (Ortaylı 1994:50).
- 14 Bir "kültürel ifade" olarak folklorun çok anlamlılığı folklor metinlerinin

farklı biçimlerde yorumlanmasına neden olabilmektedir. Örneğin, Petzen'in Nasreddin Hoca fıkralarındaki *güç, beden ve toplumsal cinsiyet* kavramları üzerine yaptığı çalışma (Petzen 1997) incelenirse, araştırmacının, Nasreddin Hoca fıkralarında kadının konumu üzerine Cengiz'in bu çalışmadaki savından daha değişik bir sav ileri sürdüğü görülecektir. Bu durum folklorun "birden çok anlamı içeren ve ileten çok güçlü bir kültürel ifade" (Marzolph 1998:5) olmasından kaynaklanmaktadır.

Kaynaklar

- Ackelsberg, Martha A. ile Mary Lyndon Shanley 1996 Privacy, Publicity, and Power. *Revisioning the Political* içinde, N. J. Hirschmann ile C. Di Stefano (Ed.). Colorado: Westview Press.
- Alankuş-Kural, Sevda 1995 *Temsili Kamuoyu - Kamusal Alan, Kamusal İletişim, Kamular ve Kamusal Mekânlar*. Ankara (Yayımlanmamış Yapıt).
- Allen, Anita L. 1996 Privacy at Home - The Twofold Problem. *Revisioning the Political* içinde, N. J. Hirschmann ile C. Di Stefano (Ed.). Colorado: Westview Press.
- Arendt, Hannah 1994 *İnsanlık Durumu* (Çev.: Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- 1997 *Şiddet Üzerine* (Çev.: Bülent Peker). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aristoteles 1983 *Politika* (Çev.: Mete Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, Mustafa 1998 Kamusalın Dönüşümünün Siyasal ve Dinsel Sonuçları. *Tezkire*, Mart, sayı 13, 105-130.
- Çakır, Serpil 1996 Tarih içindeki Görünürlükten, Kadınların Tarihine: Türkiye'de Kadın Tarihi Yazmak. *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem* içinde. Serpil Çakır - Necla Akgökçe (Haz.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Başgöz, İlhan 1997 Nasreddin Hoca Hikayeleri (Tarihsel Gelişme içinde Bir Konular Analizi). *Toplumbilim* (Nasreddin Hoca Özel Sayısı), Haziran, sayı 6, 25-47.
- Benhabib, Seyla 1996 Kamu Alanı Modelleri (Çev.: Doğan-Şahiner). *Cogito* (Kent ve Kültürü Sayısı), Yaz, 8, 238-258.
- Boratav, Pertev Naili 1996 *Nasreddin Hoca*. Ankara: Edebiyatçılar Derneği.
- Çaha, Ömer 1998 Aile Yaşamı ile Kamusal Yaşamda Kadın. *Tezkire*, Mart, 13, 86-104.
- Çotuksöken, Yusuf 1997 Ben de Nasreddin Hoca'dan ve Hocalarımızdan Özür Diliyorum. *Toplumbilim* (Nasreddin Hoca Özel Sayısı), Haziran, sayı 6, 63-67.
- Habermas, Jürgen 1997 *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* (Çev.: Tanıl Bora - Mithat Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karabaş, Seyfi 1996 Kimi Anlatılara Göre Nasreddin Hoca'nın Söylensel Nitelikleri. *Nasreddin Hoca'ya Armağan* içinde. M. Sabri Koz (Haz.). İstanbul: Oğlak Yayınları.

- Marzolph, Ulrich 1998 What is Folklore Good for? On Dealing with Undesirable Cultural Expression. *Journal of Folklore Research*, Ocak-Nisan, 35, 1, 5-16.
- Millett, Kate 1987 *Cinsel Politika* (Çev.: Seçkin Selvi). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Orbach, Susie 1998 *Kadınlar Neden Şişmanlar* (Çev.: Ali Çakıroğlu). İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Ortaylı, İlber 1994 *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pateman, Carole 1989 *The Disorder of Women*. Stanford University Press.
- Petzen, Jennifer 1997 Notions of the Body, Power and Gender in the Nasreddin Hoca Stories. *Toplumbilim* (Nasreddin Hoca Özel Sayısı), Haziran, 6, 77-80.
- Phillips, Anne 1995 *Demokrasinin Cinsiyeti* (Çev.: Alev Türker). İstanbul: Metis Yayınları.
- Régnier-Bohler, Danielle 1996 Edebi ve Mistik Sesler (Çev.: Doğan Şahiner). *Sanat Dünyamız* (Modern Zamanlarda Kadın Sayısı), Yaz, 21, 63, 5-43.
- Sancar Üşür, Serpil 1997 *Siyasal Yaşam ve Kadınlara Destek Politikaları*. Ankara: T. C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- Sirman, Nükhet 1995 Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi, 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar içinde. *Haz. Şirin Tekeli*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, Şirin 1995 Bilimlerde Metodolojinin "Kadın Bakış Açısından" İrdelenmesi. *Türkiye'de Kadın Olgusu* içinde, Necla Arat (Haz.). İstanbul: Say Yayınları.
- Walby, Sylvia 1990 *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell.